

tanulás révén megy végbe, harmadrészt az IKT eszközt nyújt, illetve maga is részt vehet e tudástermelési folyamatban. A tudás gyarapítása véget nem érő folyamat, amelyben mindenki, minden ember, ágens vagy *stakeholder* egyenjogú résztvevő, és amely legitim, transzparens, átlátható és reflexív. A participációs metaparadigma szinte magától értetődően van és lesz jelen a gyakorlati irányultságú integrált jövőkutatás területén. A tudástermelésnek ugyanis a jövőelgondolások konstrukciós és tanulással továbbfejleszhető, valamint IKT-vel támogatott, információkat integráló folyamata is természetes részét alkotja.

Mind a jövőkutatásban használt és formálódó paradigmák, mind a metaparadigmák által érintett világfelfogások hasznosíthatósági területeinek bősége, továbbá a paradigma-váltások kutatási szemléletmódot és módszer-

tant fejlesztő hatásai azt támasztják alá, hogy a sokféle paradigma jól tesz a jövőkutatásnak, mert lehetővé teszi, hogy többféle, de megvitattott és ellenőrzött vagy ellenőrizhető világlátásmód mellett és kontextusból szerezzünk ismereteket a változó, alakuló, formálódó valóságról. Emellett csak a paradigmák sokaságán keresztül válhat kezelhetővé az egyes paradigmák vakfoltja is. A paradigmák, metaparadigmák és paradigmaváltások fényében a jövőkutatás és paradigmái egyre inkább maguktól értetődően tartoznak az emberrel és társadalmával foglalkozó tudományok és az interdiszciplináris kutatások közé.

Kulcsszavak: *jövőkutatás, integrált jövőkutatás, paradigma, metaelemzés, metaparadigmák, pozitívizmus, evolúció, koevolúció, konnektivizmus, participativitás*

IRODALOM

- Borch, Kristian – Dingli, Sandra M. – Jorgensen, Michael S. (eds.) (2013): *Participation and Interaction in Foresight*. Cheltenham, UK–Northampton, MA, USA: Edward Elgar • <http://tinyurl.com/yb8uxfhe>
- Giaoutzi, Maria – Sapio, Bartolomeo (eds.) (2013): *Recent Developments in Foresight Methodologies*. New York: Springer
- Guba, Egon G. – Lincoln, Yvonna S. (1994): Competing Paradigms in Quantitative Research. In: Denzin, Norman K. – Lincoln, Yvonna S. (eds.): *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks, CA, USA: Sage Publications, 105–147. • <http://tinyurl.com/ow2std6>

- Heron, John – Reason, Peter (1997): A Participatory Inquiry Paradigm. *Qualitative Inquiry*, 3, 3, 274–294. DOI: 10.1177/107780049700300302
- Hideg Éva (2013): Integral Futures Based on Paradigm Approach. *Futures*, 45, January, 6–15. DOI 10.1016/j.futures.2012.11.007 • <http://tinyurl.com/y6wcobuc>
- Hideg Éva (2012): *Jövőkutatási paradigmák*. Budapest: Aula Kiadó
- Hideg Éva – Nováky Erzsébet (szerk.) (2012): *Jövőkutatás – interaktívan*. Budapest: Aula Kiadó
- Kuhn, Thomas (1984): *A tudományos forradalmak szerkezete*. Budapest: Gondolat Kiadó
- Leydesdorff, Loet (2007): *A kommunikáció szociológiai elmélete*. Budapest: Typotex Kiadó

A MAGYAR POLITIKAISZOCIALIZÁCIÓ-KUTATÁS TÖRTÉNETÉNEK VÁZLATA

Csákó Mihály

egyetemi docens, ELTE Társadalomtudományi Kar Oktatás- és Ifjúságkutató Központ
Wesley János Lelkészképző Főiskola
mcsako@gmail.com

2011-ben észrevétlenül, csendben negyvenéves lett a magyar politikaiszocializáció-kutatás. Nem pukkantak pezsgősdugók, senki nem tudta, hogy jeles évforduló van. Az idén szeptemberben már negyvenöt éve volt annak, hogy megjelent S. Molnár Edit *A politikai szocializáció néhány sajátosságának jelentkezése iskoláskorba lépő gyermekeknél. Egy vizsgálat módszertani lehetőségei* című írása a Tömegkommunikációs Kutatóközpont (közkeletűen: TK) *Tanulmányok* című sorozatának 1971/9. számában, de most sem történt semmi. Nem csodálkozhatunk ezen, hiszen S. Molnár Editnek ezt az írását egyedül Szabó Ildikó igyekezett nagy tisztelettel megtartani a tudományos emlékezetben azzal, hogy minden irodalomjegyzékében, amelynek egy picike történeti vonatkozása is volt, feltétlenül szerepeltette. Ám a hetvenes években nem követte a publikációt sem a téma, sem a javasolt módszer folytatása, bár a TK kutatásaiban – a TK-sokkal folytatott kutatási beszélgetésekről megmaradt személyes emlékeim szerint – továbbra is jelen voltak a politikai szocializáció iránti érdeklődés elemei.

De nemcsak S. Molnár Edit írásának jelentősége, magának a TK-nak a története sem kapta még meg a magyar szociológiaiör-

ténet-írástól azt az érdeklődést, amit méltán megérdemel. A MSZMP KB. Társadalomtudományi Intézete mellett, mely a szociológia és a politikatudomány egyik bölcsője volt Magyarországon – s amelyről szintén csak Gombár Csaba emlékezett meg értőn egy interjúban (Marelyn Kiss, 2012) –, a TK a közvélemény-kutatást honosította meg magas tudományos szinten és földrajzi környezetünkben egyedülállóan. Ahogyan kutatási folytatása nem volt S. Molnár Edit írásának, a szórványos szocializációs szempontok még inkább kiestek a tudománytörténeti emlékezet rostáján (Lásd például Kulcsár et al., 1972).

Még kevésbé van feldolgozva az akkor is kisebb jelentőségűnek tartott, de jelentős kutatókat útnak indító intézmények – például az Ifjúsági Lapkiadó Vállalat (ILV) – története. Pedig ez az intézmény foglalkozott leginkább ifjúsági témákkal, amelyek jelentős része természetesen a kor „agitprop” céljaihoz kapcsolódott (Lásd például Bognár, 1974; Horváth–Sik, 1977; Szabó, 1977), amelyek természetesen a szocializáció direkt módját preferálták.

Ha csak a közreadott művek címét és évszámát nézzük, akkor is láthatjuk, hogy már a hetvenes években is változik a politikai

légkör és a tudományos légkör is.¹ A fiatal kutatók, akik az említett intézmények munkatársaiként a pártvezetés eredeti kívánságában kötelező penzumként megírták a „hangulatjelentéseket” egyes intézkedések fogadtatásáról, hogy tudományosan igazolják az ideológiai téziseket, egyre inkább a tudományosságra tették hangsúlyt, és valóban kíváncsiak voltak arra, hogy hogyan is működik a magyar társadalom.² Ezek többnyire nem igazi politikaiszocializáció-kutatások, hanem a fiatalok körében végzett politikai szociológiai kutatások. Közben szerzett módszertani ismereteket a kutatók szintén továbbadták egymásnak és az érdeklődőknek. A TK és az ILV kiadványai vegyesen közölték a kutatási eredményeket és a közben megszerzett módszertani ismereteket.

Magyarországon a politikai szocializáció kutatásának minden évtizedben más sajátosságai vannak. A hetvenes években az jellemzi, hogy bár korán megjelenik, valójában nincs. Az első cikk címében S. Molnár Edit ugyan minden bizonytalanság nélkül nevének nevezi – mintha ez mifelénk a legtermészetesebb dolog volna. Bár korlátozott számú intézményt kellene áttekintenünk, hogy intézményesülését vizsgálhassuk, tárgyunk, a politikai szocializáció kutatása nem jelenik meg többet ebben az évtizedben, legföljebb más kutatások mellékszempontjaként.

A nyolcvanas évek két szempontból is különböznek a hetvenesektől. Egyrészt eltűnnek a direkt „agitprop” szempontok, másrészt egyre inkább a „Társtud” – a MSZMP KB

Társadalomtudományi Intézete – lesz a téma gazdája. Már a nyolcvanas évek első felében megjelennek olyan publikációk, amelyek tényleg a politikai szocializációval foglalkoznak, a szocializáció szinte divattéma lett. Ehhez az oktatásszociológia jelentős térhódítása is hozzájárult. A kutatók elkezdnek megismerkedni a külföldi – elsősorban francia és amerikai – szakirodalommal. Csepeli György és Szabó Ildikó a TK égisze alatt a nemzettudat alakulását kezdte vizsgálni (Szabó – Csepeli, 1982, 1984). A Társtud egyre nagyobb figyelmet fordított a témára, 1985-ben már kérdőíves vizsgálat eredményéről számolt be Csatóry Ildikó.³ Kezdetben persze az ifjúsági szervezet hatását kutatták (például Stumpf, 1985). 1985-ben Stumpf István készített ebből összefoglalást, általánosabb szempontot követtek Kéri László írásai (Kéri, 1985), majd az évtized második felében a politikai szocializáció maga lett egy kutatócsoport témája. A csoport tagjai Boros László, Csatóry Ildikó, Dögei Ilona, Kéri László, Stumpf István és Tót Éva voltak. Az intézet beszerezte a külföldi szakirodalmat, és azt fel is dolgozták. Csepeli továbbra is rendszeresen publikált a nemzeti identitás kutatásának témájában.

Ezek a fejlemények jelzik, hogy a politikai szocializáció kutatása a nyolcvanas években bevetté vált, és elkezdett intézményesülni.⁴

Ezt a folyamatot bizonyos értelemben megszakította a rendszerváltás. Az intézményesülés értelmében mindenképpen, hiszen az intézményrendszer átalakult. A területen működő kutatók azonban aktívan reagáltak:

³ Szabó Ildikó közlése.

⁴ A csoport munkájáról jelen előadás elhangzása óta adalékokat nyújt Boros László az *Educatio* 2017. tavaszi számában.

egyrészt most már teljesen nyílt megfogalmazásokban publikálták az előző társadalmi rendszerben folyt politikai szocializációról alkotott képüket – például Szabó Ildikó *Az ember államosítása* címmel (Szabó, 1991) – és több gyűjteményes kötetben is próbáltak reagálni a változásokra (Csepeli et al., 1992; Gazsó – Stumpf, 1995).

Az első, zavaros időszakban lépett be egy új szereplő a politikai szocializáció kutatásába: az ELTE Szociológiai Intézete – szó szerint a semmiből. A kutatás egyszerű hallgatói gyakorlat formájában folyt, és senki sem gondolta, hogy tartósan a terület kutatásának egyik érdekes színfoltja lesz. A kialakuló kutatássorozat vezetője, Csákos Mihály feltehetően a MSZMP KB politikai szocializáció kutatói között ismerkedett volna meg e terület problematikájával, ha 1980-ban politikai okokból meg nem válik tőle az intézet. Így azonban a rendszerváltás légkörében az egyetemre visszakérülve hallgatóinak kérésére kezdte a fiatal serdülők politikához való viszonyának alakulását vizsgálni 1989-ben. Először három általános iskolai osztályban végeztek kérdőíves felvételt, majd négy év múlva, a következő választási évben már hat hetedik osztályra növelték a mintát – olyan iskolákból, amelyek „elegendően különböznek egymástól”.⁵ 1994-ben Csákos a kérdőív frissítésébe meghívta Szabó Ildikót, aki később több kutatási hullámban aktívabban is részt vett, és haláláig tartó intenzív kutatói kapcsolatot ápol Csákosval. Mivel a szervezeti bázis mindig a hallgatói szakmai gyakorlat volt, már 1998-ban ki lehetett terjeszteni a kutatást más egyetemi városokra (Debrecen, Győr), az

⁵ Az elit iskolákat, a lakótelepi iskolákat és a belső, szlamosodó kerületek iskoláit különböztették meg egymástól.

ELTE-n fokozatot szerző Murányi István és az 1994-es kutatásban még hallgatóként részt vevő, de 1998-ra már az MTA Regionális Kutató Intézetének nyugat-magyarországi részlegénél dolgozó Nárai Márta révén. A vidéki bővítéseket nem sikerült állandósítani, bár egyes külön kutatásokban sikerült szélesebb összefogást létrehozni (például az *Iskola és társadalom 2005 és 2008* kutatásokban őt, illetve hat intézmény kutatóit), amelyekben már szintén megjelentek az időközben kutatóvá érett generáció tagjai, mint például Bognár Adrienn Pécsen. A hetedikesek kutatására irányuló fővárosi kutatássorozat hat felvételt ért meg, és a kilencvenes évek közepétől 2010-ig szigorúan ugyan nem összehasonlítható, de így is egyedülálló forrásnak számító adatbázist hozott létre. Ezek átfogó feldolgozását Csákos mindmáig halogatja, de lényegében minden fontos aspektusról jelentek meg elemzések – az idő előrehaladtával egyre gazdagabb anyagban.

A kilencvenes évek közepétől 2010-ig tartó időszak története az igazi felkészültséggel kezdetben nem rendelkező ELTE-t integráló erővé avatták. Ennek szimbolikus csúcsa az a szakmai vita lehet, amelyben a családi szocializáció kutatására alakult négyfős csapat – Csákos Mihály, Murányi István, Sik Domonkos és Szabó Ildikó – a kérdőív alapos bírálatára Angelusz Róbertet, Bognár Adrienn, Csepeli Györgyöt, Domokos Tamást, Erős Ferencet, Gombár Csabát, Heller Máriát, Kriza Borbálát, Marián Bélát, Somlai Pétert és Szelényi Zsuzsát tudta meghívni, igazi közös szellemi vállalkozásként.

A rendszerváltás utáni évtizedeket újabb és újabb fiatal kutatógenerációk belépése jellemzi a politikai szocializáció kutatásába. A kilencvenes években már említettem Murányit és Nárait, a következő évtizedben Bog-

¹ Miközben még a Hazafias Népfront ismeretét kell feltárni, már megjelenhet a kritikai ironia a címadásban: lásd például *„Ezt a nevet már hallottam...” Fiatalok ismeretei és hiedelmek Rákosi Mátyásról és Rajk Lászlóról* (Jakab, 1976).

² Jó példája ennek: Diósi, 1975.

nárt, de megjelenik Szabó Andrea és Bauer Béla, akik elsősorban az ifjúságkutatás oldaláról közelítenek témánkhoz. Jellemző, hogy az ifjúságkutatásnak folyamatosan van – bár mindig veszélyeztetett és változó – intézményi bázisa, a politikai szocializáció kutatásának bázisa az, hogy a kiadványokban mindig kap egy fejezetet.

Az egyik legjelentősebb műhely, amely fiatal szociológusokat nevel, akiknek egy része politikaiszocializáció-kutató lesz, Szabó Ildikó műhelye a Debreceni Egyetemen, amely a Campus-kutatás jóvoltából jöhetett létre. A kutatási projekt nem volt tisztán politikai szocializációs irányú, inkább egy szélesen értelmezett életmódkutatásnak lehet felfogni, ami jól mutatja, hogy még Szabó Ildikó kutatói besorolása sem teljesen makulátlan. Szabó Ildikó egyébként ebben a projektben nemcsak jelentős kutatónak, hanem jó szervezőnek is bizonyult, aki a hallgatók, majd doktoranduszok vezetésével sikerre vitte a kutatást, és egyúttal pályára állított egy csapat fiatal, akik közül Bocsi Veronikát, Sörös Anettet, Pataki Gyöngyvért mindenképpen számon kell tartani a politikai szocializáció kutatói között is. Velük nagyjából egy időben válik kutatóvá Sik Domonkos, aki 2004-ben még Csákó hallgatói gyakorlatán vesz részt, de a 2010 utáni, főleg a családi szocializáció kutatása utáni években jelentőssé válik saját munkája: doktori védésén túl számos kötetet jelentet meg. A Corvinuson védi meg disszertációját Oross Dániel, aki a legfiatalabb kutatónemzedékhez tartozik. Ez már a 2010-es évtized nemzedéke.

A hazai politikai kutatás történetét nemcsak azért nem tudom megírni, mert nem vagyok tudománytörténész, és többet támaszkodok az emlékeimre, mint a forrásokra, hanem azért sem, mert Magyarországon en-

nek a területnek nincsenek egyértelmű határai sem elméletileg, sem a kutatási gyakorlatban. Viszonylag ritkán indul kutatás kifejezetten a politikai szocializáció valamely aspektusáról, elmosódnak a határok az ifjúságkutatás, az oktatásszociológia, a családszociológia, a politológia felé. Ennek egyik oka bizonyára az, hogy a politikai szocializációs kutatásoknak nincs sajátos megrendelőjük, gyakrabban kutatói érdeklődésből születnek, mint társadalmi megrendelésből, s ennek következtében a kutatók sem élnek meg egymagában e terület kutatásából. Az IPSA RCPSE⁶ keretében, amellyel a nyolcvanas évek magyar kutatói – például Csepeli, Stumpf – már megismerkedtek, sőt Daniel R. Germannal, a kutatási bizottság akkori elnökével közösen szerkesztettek kötetet is, s akikkel ugyanígy megismerkedett a következő évtizedben Csákó, Szabó I., majd jóval később Sik is, itt csupa olyan kutatóval találkoztak, akik kizárólag politikai szocializációs témákat kutattak, mégpedig függetlenül attól, hogy a tengeren túl vagy Nyugat-Európában – Norvégiában, Hollandiában vagy Németországban – működtek. Magyarországon azonban egyetlen olyan kutató élt, akit ebben a szigorú értelemben politikaiszocializáció-kutatónak nevezhetünk: Szabó Ildikó. Ő teljes munkásságát ezen a területen fejtette ki, kizárólag a politikai szocializációt kutatta, és csak erről publikált.⁷ Egy fokkal kevésbé szigorú meghatározás esetén politikaiszocializáció-kutatónak tarthatjuk Csepeli Györgyöt, bár ő nagyon sokféle témához hozzányúlt már eddigi éle-

⁶ International Political Science Association Research Committee of Political Socialization and Education.

⁷ Úgy gondolom, hogy verseskötetétől, anekdotagyűjteményétől és posztumusz életrajzi kötetétől eltekinthetünk e megállapításnál.

tében, de a politikai szocializáció témái folyamatosan jelen vannak munkásságában. Végtelenül publikációinak listáját azt látjuk, hogy nincs olyan év, amelyben ne szerepelne legalább egy – de inkább több – politikai szocializációs cím. Épp ellenkező a helyzet Csákó Mihállal, aki 1989-től folyamatosan végez politikai szocializációs kutatásokat, de a kilencvenes években még korábbi oktatásszociológiai témái a döntőek, és egy országos felsőfokú mobilitási vizsgálatot is vezet – és döntőnek tekinthetjük, hogy ő maga nem tartja magát a politikai szocializáció kutatójának.⁸ Ez csak a következő évtized második felére változik meg, amikor már nemcsak a fővárosi hetedikesek négyévenkénti felmérését végzi, hanem két nagy és nagy visszhangot keltező középiskolai kutatást is vezet (2005-ben és 2008-ban). Ezekben válnak szorossá a kapcsolatok Szabó Ildikóval és Murányi Istvánnal. S végül a családi politikaiszocializáció-kutatás (Csákó et al., 2010) megszervezésével válik talán végképp politikai szocializáció kutatóvá, csak 2012 óta az oktatásigazgatási intézmények nem engedik be rendes kutatói terepére: az általános és középiskolákba, hogy kutathasson.⁹ Murányi István szintén gyakran foglalkozik politikai szocializációs témákkal, nemzetközi kutatásokban is, de ő sem kizárólagosan. Az ő példája azt mutatja, hogy talán a nemzetközi kapcsolatok lehetnek megerősítő hatással a politikai szocializációs kutatás határaitra, ha valaki csak hazai projekteken működik, bizonyára nem engedheti meg magának az ilyen bezárkózást.

⁸ Amikor Daniel German felkéri, hogy írjon előszót a már említett közösen szerkesztett kötethez, erre hivatkozva utasítja el.

⁹ 2016 novemberében kap ismét személyre szóló engedélyt.

Sik Domonkos már a tízes években pozícióba kerülő generáció kiemelkedő képviselője. Egyáltalán nem tartja magát a politikaiszocializáció-kutatás határaihoz, annál is kevésbé, mivel filozófiai diplomáját nem dísznek tartja, hanem egyik fő tevékenységi ága megalapozójának. Ez a kettősség azonban komoly nyereség a politikai szocializáció kutatásának is, mert Sik Domonkos az egyetlen, akit igazán elméletalkotónak tekinthetünk ezen a téren Magyarországon. Ezzel nem kívánjuk tagadni vagy akárcsak lebecsülni Szabó Ildikó vagy Csepeli György és mások munkásságát, de ők nem a politikai szocializáció elméletéhez járultak hozzá, hanem a magyar politikai szocializáció elméletéhez. Mindkettejük munkássága, mint még sokaké, a nemzet problematikája körül rendeződik. Már említett közös korai cikkükben a nemzeti érzés kutatásával foglalkoztak, és Szabó Ildikó utolsó nagy műve „még mindig” a nemzet rendezetlen tematikájával foglalkozik (Szabó, 2009.). A „még mindig” nem a kutatói makacsságot jelzi, hanem a politikai szocializációt meghatározó magyar valóság makacsul megoldatlan problémáját, amellyel egy életen át kell foglalkozni a világnak ezen a táján. Ennek elméleti feldolgozása komoly tett, de tárgya nem maga a politikai szocializáció, hanem a magyar politika kínlódása.

Sik Domonkos a kivétel. Őt az érdekelte, hogyan, milyen feltételek mellett lehetséges egyáltalán a társadalomban politikai szocializáció, és megalkotta ezt az elméletet. Elmélete kétségkívül nem a közkeletű politikai szocializációs felmérések közelében helyezkedik el – a RCPSE „igazi” politikai szocializáció kutatói egyszerűen a filozófia körébe sorolták azt, amennyit Sik megismerttetett velük.

Szerintem fontos jelek ezek, mert azt mutatják, hogy bár most már a kutatás minden

szintjén jelen vannak a politikai szociológia magyar kutatói, témáik csak egyetlen ponton kapcsolódnak eléggé össze: a nemzet problematikájában. Bár Sik a maga elméleti következtetéseit empirikus kutatásból, a családi politikai szocializáció elemzéseiből kiindulva építette fel, elmélete nem termékenyítette meg sem a nemzettel kapcsolatos témák kutatását, sem a többi szocializációs témát. Én fölöttébb kedvelem ugyan – talán mint volt filozófus oktató – ezt a filozofikus elméletet, attól tartok, a kutatások gyakorlati témáival való kapcsolatot igazában csak Sik Domonkos teremthetné meg, és ha az ő érdeklődése másfelé fordul, akkor elmélete hosszú időre pusztán szép múzeumi tárgy marad, a politikai szocializáció kutatói pedig tőle függetlenül fogják témáikat választani és elemezni.

Egyértelműen létezik tehát Magyarországon egy kutatási terület, amelyet politikai szocializációnak hívnak. Sok kutató van, aki működik ezen a területen, de általában más területen is kénytelen¹⁰ működni. Egyetlen olyan kutató volt, aki kizárólag ezekkel a témákkal foglalkozott, és egy másik, akinek munkásságában a téma jelenléte teljesen folytonos. Ők mindketten jelentősek az újabb nemzedékek nevelése szempontjából is. A

¹⁰ Ez nem jelent szubjektív kénytelenséget, lehet, hogy mindent örömmel csinálnak.

IRODALOM

- Bognár Tibor (1974): A propagandisták szerepéről a KISZ politikai oktatásában, *ILV Közlemények*, 2, Boros László (2017): A nyolcvanas évek spontán ifjúsági mozgalmái, *Educatio*, 1, Csáková Mihály – Murányi István – Sik Domonkos – Szabó Ildikó (2010): A családi politikai szocializációról (Vizsgálati szempontok egy empirikus kutatáshoz). *Társadalomkutatás*, 28., 4, 419–446. Csepeli György – Kéri László – Stumpf István (szerk.) (1992): *Állam és polgár*. Budapest: MTA PTI

kutatói gárda utánpótlása biztosított: minden évtizedben megállapítható egy néhány fős új generáció megjelenése. Fontos sajátossága a magyar politikaiszocializáció-kutatásnak, hogy csontváza, intézményi beágyazottsága nincs. Egyetlen kutatóhelynek sem kiemelt témája, egyetlen egyetemnek sem kitüntetett kutatási iránya. Sorsa valójában azon a bizonytalanságon nyugszik, amely a magyar politikai helyzet és ezen belül az ifjúság orientációjának bizonytalansága, azaz bármennyire tudományosan fogalmazzuk meg, alapjában még mindig az érdekel bennünket mint kutatókat, milyen közeli és távolabbi jövőt tudunk kiolvasni a fiatalokról készített pillanatfelvételekből. Pedig M. Kent Jennings és Richard D. Niemi már a hatvanas években arra figyelmeztettek, hogy még két felvétel sem alkalmas folyamatok extrapolálására. Nálunk hosszú távú kutatásra nincs esély: a kutatási irány azért marad fenn, mert a kutatói érdeklődés időnként megtalálja az utat a kutatási lehetőségekhez. Hogy hogyan, az érdekes kutatási téma lehetne a tudomány-szociológiában.

Kulcsszavak: *politikai szocializáció, tudománytörténet, társadalomkutatás, Tömegkommunikációs Kutatóközpont, ILV, Társadalomtudományi Intézet, ELTE, Campus-projekt, kutatónemzedékek, IPSA RCPSE*

- Diósi Pál (1975): Az iparban dolgozó városi fiatalok politikai ismeretei és tájékozódásuk. *ILV Közlemények*, 2, Gazsó Ferenc – Stumpf István (szerk.) (1995): *Vesztesek: Ifjúság az ezredfordulón*. Budapest: Ezredforduló Alapítvány Horváth Ágota – Sík Endre (1977): Közvéleménykutatás a fiatalok külpolitikai véleményéről. *ILV Közlemények*, 1, Jakab Zoltán (1976): „Ezt a nevet már hallottam...” Fiatalok ismeretei és hiedelmei Rákosi Mátyásról és Rajk Lászlóról. *Rádió és Televízió Szemle*, 2, 129–139.

- Kéri László (1985): Ifjúság és politikai szocializáció. In: Bojtó Ferenc (szerk.): *Politizáló fiatalok. Tanulmányok a fiatalok politikai szocializációjáról*. Budapest: Zrínyi Kiadó Kulcsár László – Nagy Márta – S. Molnár Edit (1972): *A lakosság politikai érdeklődése*. Budapest: Tömegkommunikációs Kutatóközpont Marelyn Kiss József interjúja (2012): Volt egyszer egy intézet – beszélgetés Gombár Csabával. *2000 Irodalmi és Társadalmi havi lap*, 10, 3–14. • <http://ketezer.hu/2012/10/volt-egyszer-egy-intezet/> Stumpf István (1985): Az ifjúság társadalmi-politikai képviselője. In: Szoboszlai György – Badacsonyi György (szerk.): *Biztonság és együttműködés*. A Magyar Politikatudományi Társaság Évkönyve. Budapest: Magyar Politikatudományi Társaság Szabó Ildikó – Csepeli György (1982): *Párhuzamos*

- értékrendek a 10–14 éves gyerekek politikai világlképében*. Előadás a II. Szociálpszichológiai Munkaértekezleten. A II. Szociálpszichológiai Munkaértekezlet sokszorosított anyaga Szabó Ildikó – Csepeli György (1984): Nemzet és politika a 10–14 éves gyerekek gondolkodásában. (*Tanulmányok, beszámolók, jelentések* 4) Budapest: Tömegkommunikációs Kutatóközpont Szabó Ildikó (1977): Ismeretek és vélemények a Hazafias Népfrontról. Közvélemény-kutatás. *A KISZ KB Kutatási Tájékoztatója* 1977/1 Szabó Ildikó (1991): *Az ember államosítása*. Politikai szocializáció Magyarországon. (*Tekintet Könyvek*) Budapest: Tekintet Alapítvány Szabó Ildikó (2009): *Nemzet és szocializáció*. A politika szerepe az identitások alakulásában Magyarországon 1867–2006. Budapest: L'Harmattan Kiadó

